

KARA MÜRSEL BEY VE OSMANLI DENİZCİLİĞİNİN GELİŞİM SÜRECİ

İdris BOSTAN*

Sayın Başkan, değerli meslektaşlarım, sevgili öğrenciler,

Hepinizi saygı ve sevgilerimle selamlayarak sözlerime başlamak istiyorum. Müktesebatım vesilesiyle bir ödüle layık görüldüğümü düşünmekten çok; çocukluğu bu şehirde geçmiş, denizine bakarak ve denizinde gezerek, sokaklarında yürüyerek gençlik yıllarına ulaşmış ve içinizden yetişmiş biri olarak almış olmayı da tercih ediyorum. Yine içinizden biri olarak bu bölgenin tarihine ve bu denizlerin uzandığı bütün açık denizlere tarihin nasıl hükmettiğini sizinle paylaşmak istiyorum.

Denizler; kıtaları, kültürleri, farklı dinleri ve dilleri bir araya getiren vasıtalar, vesileler olmuşlardır tarih boyunca. Ve bugün üzerinde çok durulan Maha'nın¹ teorisiyle deniz gücü olarak herkesin dilinde dolaşan "sea power" kavramının aslında ne anlama geldiğini, Osmanlıların hiç olmazsa bu denizlerde nasıl hükmettiğini anladıkça ve öğrendikçe kavrayabiliyoruz. Aslında Maha'ndan yüzyıllar önce bunu idrak etmiştir. Denizlere hükmetmiş bir millet olarak Osmanlılar; genel bir kaziyeye olarak bütün büyük imparatorlukların aynı zamanda bir deniz imparatorlukları olduğu tezini ispat edencesine -ki bu imparatorluk kavramı az önce üzerinde durulan emperyalist anlamında değil; büyük devlet (Devlet-i Aliye) anlamında kullanılan bir tabirdir ve doğru kullanıldığı zaman yerindedir üstelik- kurulmuştur. Böyle büyük bir devletin kendi havzasından yüzlerce yıl içerisinde geliştirerek büyüttüğü ve hükmetmek üzere donanmalar organize ettiği dönemleri dikkate aldığımızda bir deniz gücüne sahip olduğu, Karadeniz'i bir iç deniz haline dönüştürdükten sonra onun uzantıları olarak Marmara, Ege, Akdeniz, Kızıl Deniz, Basra Denizi kontrolünde olmak üzere Hint denizlerine çıkan ve Atlas Okyanusu'nda zaman zaman yarım asır, bir asır söz sahibi olacak politikaları organize eden bir büyük devletin denizciliği, şu anda kenarında bulunduğumuz sahillerde yeşerdi.

Bir zaman Müslüman denizciler, daha İslam'ın ilk dönemlerinde Hz. Osman'ın hilafeti zamanında Muaviye'nin organize etmek istediği donanmalarla Akdeniz'e çıkmak istedikleri zamanda neşet etmiş; ancak bir deniz gücü olabilme hususu hiçbir zaman söz konusu olamamıştır. Roma'nın bir imparatorluk olarak 'Mare Nostrum'² haline dönüştürdüğü Akdeniz'de Müslümanların söz sahibi olabilmesi için 7. ve 8. yüzyılı beklemeleri gerekti. Nitekim Fatimîlerin, Ağlebîlerin, Muvahhidîlerin, Murabıtların ve özellikle Ağlebîlerin Akdeniz'deki donanma faaliyetleri, birtakım adaları ele geçirmiş olmaları sebebiyle

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

1 Alfred Thayer Mahan, *Deniz Gücünün Tarih Üzerine Etkisi 1660-1783*, Türkçesi A. Tunçer Büyükonat, İstanbul: Deniz Ticaret Odası; Griffin, 2011.

2 Latince 'Bizim Deniz' anlamına gelmekte olup Romalıların Akdeniz için kullandıkları bir terimdir.

Braudel'in de belirttiği gibi "11. yüzyıla kadar Hıristiyanların kayık bile yüzdüremedikleri bir dönemi beraberinde getirdi." Ancak Haçlı Seferleri sonrasında ve Müslüman devletlerin güç kaybı sebebiyle 11. yüzyıldan itibaren birkaç yüzyıl bu denizlerde Doğu Roma olarak bilinen Bizans İmparatorluğu'nun da deniz gücünü kaybetmesi sebebiyle yeni iki büyük deniz devleti, deniz imparatorluğu zuhur etti. Bunlar Latin devletleri olup Katolik devletleriydi ve bu iki devlet: Cenevizliler ve Venedikliler idi. İtalya'nın iki tarafından, doğusundan batısından ticaretin denizdeki önemini görerek önceki imparatorluk topraklarını bir bakıma denizler üzerinden Avrupa kıtasına taşımak üzere geliştirilmiş, düzenlenmiş bir deniz gücü oluşturdular. Ve Orta Akdeniz'den Doğu Akdeniz'e, Marmara'ya, Karadeniz'e geçerek bütün Karadeniz'i hinterlandının ticaretini üstlenmek üzere kolonileştirdiler. Hem Anadolu kıyılarında hem de Karadeniz'in kuzey kıyılarında pek çok koloniler kurdular. Bunu yaparken bugünkü Ege Denizi'nde de kendileri için pek çok üsler edindiler ve denizleri kontrol altında tuttular. İşte yeniden Akdeniz'in ve ona bağlı denizlerin Müslümanlar tarafından kontrol altına alınması, hâkimiyet tesis edilmesi; Anadolu'da varlıklarını yeniden kurmaya uğraşan beylikler dönemine rastlar. Selçukluların kuzeye yönelik, güneye yönelik bazı seferleri istisna edilirse, gerçekte Batılı devletlerle Latin devletleriyle mücadele üzere denize açılan devletler o küçük beyliklerdi. Bunlardan ilk mücadeleyi başlatan Menteşe Beyliği oldu. Onu Saruhan Beyliği, Aydın Beyliği, Karesi Beyliği ve nihayet Osmanlı Beyliği takip etti. Bu beyliklerin mücadeleleri kendi topraklarına giren, ticaretini alıp götürmeye uğraşan bu Hıristiyan ve Latin devletlere karşı mücadeleyle tepki şeklinde başladı. Nitekim bunların tepkisi üzerine Papalık bir güç oluşturarak yeni bir Haçlı Seferi anlayışıyla bu beyliklerin topraklarına ve onların denizdeki hedeflerine karşı çok şiddetli, büyük ve güçlü donanmalar gönderdiler. Şiddetli, savaşlar ve mücadeleler gerçekleşti.

Bu beylikler içerisinde özellikle Aydınoğlu Umur Bey'in gazaları çok ünlüdür. Adına "Düstur Name"³ isimli kitap kaleme alınmıştır bu ünlü deniz gazisinin. Bugün onlara korsan diyerek filmlerdeki vahşi ve bir bakıma haydut tiplerini canlandıranlar, tam anlamıyla zıt bir anlayışı empoze etmiş oluyorlar. Hem coğrafyacı hem devlet adamı hem de seyyah adamı Ömerî'nin 'Mesalikü'l Ebsâr'⁴ adlı eserinde bunlar hakkında "el kuzat, fil bahr" tabiri kullanılır. Ve gerçekten Umur Bey, bir deniz gazisi olarak denizlere açıldığında Sakız'a, Midilli'ye ve Rumeli topraklarına çıkarak Trakya bölgesine ve Balkanlara doğru fütuhatta bulunmuş ünlü bir gazidir. Hakikaten etrafında topladıklarıyla da örnek teşkil eden mücadeleleriyle de bunu sürdürmüştür. Nitekim babası Aydınoğlu Mehmet Bey, daha çok yetkileri çocuklarına dağıttıktan sonra Midilli'ye çekildiğinde Bizans İmparatoru ile anlaşmak istediğinde oğlu babasına karşı çıkmış, bu cihadi ve gazayı durduramayacağı, durdurmasının Allah'ın emirlerine karşı gelmek anlamı taşıyacağını söyleyerek babasıyla tartışmış ve ona karşı çıkmıştır. Babası anlaşma yaptığı halde, o denizlerde hala kendi gemileriyle mücadele ediyordu. Tabi bu mücadeleler 1344'te İzmir'in bir Haçlı donanması tarafından işgal edilmesine kadar sürdü. Çünkü donanmasının üssü İzmir'deydi. Ve bunun beraberinde getirdiği o gaza imajının zarar görmesi ancak Osmanlı'nın yeni fütuhatlarıyla dengelenmiş oldu. Umur Bey'in 1348'de İzmir'i kurtarmak için yaptığı akın ise hayatına mal olduğu için vaktiyle İbn-i Batuta, onu bir gazi olarak vasfetmiştir ve yıllar sonra İzmir'in düşüşünü İslam âleminin önemli bir kaybı olarak kendi seyahatnamesine⁵ kaydetmek ihtiyacı duymuştur. O derece yakından takip ediliyordu beyliklerin denizlerdeki faaliyetleri.

3 Enverî, *Düsturname-i Enverî (19-22. kitaplar): [Osmanlı Tarihi] (1299-1465)-Giriş, Özet ve Değerlendirme, Metin, Dizin, Tıpkıbasım*, hazırlayan Necdet Öztürk, 2. bs., İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2012.

4 Şihabeddin b. Fazlullah el-Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım, Mesalik'ul Ebsar*, çeviri ve notlar Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2014.

5 Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed b. Abdullah İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, yay. haz. Mümin Çevik, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1983.

Nihayet onunla aynı zamanda Osmanlı Beyliği de hem doğudan hem güneyden topraklarını geliştirebilme imkânına pek sahip olmadığı için -çünkü her ki tarafta da güçlü Anadolu beylikleri vardı- gidebileceği en uygun yer, Marmara bölgesi ve deniziydi, hatta denizi karşıya geçerek Rumeli toprakları idi. Bu sebeple bir taraftan fütühat Kuzey Karadeniz sahillerinden İstanbul'a doğru giderken İzmit'in üst tarafından Samandıra ve Aydos'a uzanırken, diğer taraftan Marmara'nın güney sahillerini kuşatmaya başladı. Karadaki fetihler çok meşhur Akçakoca'nın, Abdurrahman Gazi'nin büyük fedakârlıklarıyla gerçekleşirken güneyde de fetihler Karamürsel Bey'in düzenlediği Bizans ordularına çıkarma yapmaya kalkan -ki 1331'de İznik hala kuşatılmaya devam ediyordu Osmanlılar tarafından- donanma tarafından, savunmaya destek için gelen Bizans ordusu Yalova'da sahile çıkartılmadan adeta imha edilmesi, bu güney sahillerinin Osmanlılar tarafından artık fethedildiği anlamına geliyordu. İşte bir Karesi Bey'i olan Karamürsel Bey, Osmanlılarla iş birliği yapıyordu. Nitekim diğer Karesi beyleri; İl Bey, Ece Bey, Fazıl Bey denizcilik tecrübesi kazanmış beyler olarak Osmanlılarla iş birliği yapıyorlardı ve daha sonrasında da Süleyman Paşa ile birlikte Rumeli'ye geçecek orduları, donanmaları ile daha önceden kurdukları ve inşa ettikleri gemileriyle taşıyacak kumandanlar olarak tarihte yerlerini aldılar.

Karamürsel Bey, bugün de adıyla anılan yerde yerleşti. Orada bir tersane kurdu. Ve kendi adıyla bilinen bir gemi inşa etti. Ki bundan tam 700 yıl önce tüm bunlar, bu sahillerde cereyan ediyordu.

Osmanlı denizciliği, Marmara sahillerinde hiç şüphesiz hem yerli denizcilerin -yani ahalinin (Rum halkın)- tecrübesinden hem de Karesi Beyliği'nin denizci beylerinden tecrübesinden, istifade etti. Ayrıca kendi gazilerini savaşçı olarak bu donanmalarla ileri hedeflere doğru sevk etti. Ki bu tarihte Gemlik'te -Halil İnalçık hocamızın da üstünde durduğu Gemlik'te- üs kuruldu. Karamürsel'de bir tersane kuruldu ve İzmit'in fethiyle de İzmit tersanesi -Bizans zamanında da vardı- yeniden geliştirildi, ihya edildi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk büyük deniz tersanesi olarak Gelibolu'dan sonra yerini aldı. Hatta imparatorluğun son zamanlarına kadar faaliyetini, gemi inşa etmek suretiyle sürdürdü. Daha 15. yüzyılın sonlarında okyanuslarda kullanılan "Göke" gemilerinden bir tanesinin bu İzmit tersanesinde inşa edildiğini biliyoruz ki daha sonraki yüzyıllarda pek çok kadirganın, kalyonun bu tersanede inşa edilerek donanmaya destek verdiğini biliyoruz. Osmanlı denizciliğinin şüphesiz bu bölgeyi üs edinmiş olmasından sonra fetihlerin gerçekleşmesiyle nihayet İstanbul'un fethiyle birlikte artık bir imparatorluk donanmasına sahip olduğunu görüyoruz.

Asıl Osmanlı denizciliği, İstanbul'un fethiyle birlikte bir dünya denizciliği haline geldi. Fatih Sultan Mehmed'in "Sultan'ül Berr vel-Bahr" (kara ve denizin sultanı) olarak donanmayı Karadeniz'e sevk edip bütün sahillerini Kili ve Akkırman hariç ele geçirdikten ve Kırım'ı ilhak ettikten sonra, Çanakkale Boğazı'nın girişindeki adaları İstanbul'un güvenliğini ve bu bölgenin güvenliğini sağlamak üzere bir bir fethettikten sonra; asıl gözünü Rodos gibi Haçlı seferlerinden kalmış, Kudüs'ten ihraç edilmiş Senjan Şövalyelerinin üs edindiği ve Katolik Hıristiyanlığının ileri karakolu olarak görev yapan Rodos Şövalyelerini ortadan kaldırmaya yöneltmişti. Malum Fatih'in bir hedefi, Ortodoks Hıristiyanlığı'nın payitahtı olan İstanbul'u fethetmekti. İkinci hedefi -ki bazı kaynaklarda 'Kızıl Elma' olarak anılır- bugünkü Papalık makamını, yani Vatikan'ı ele geçirmekti. Bu yüzden 1480 senesine gelindiğinde, iki büyük donanmayı organize etti. Bir tanesini Rodos Şövalyelerinin üzerine Mesih Paşa komutasında Rodos'a gönderdi. Diğer donanmayı ise yine aynı sene içinde (1480'de) önceki veziriazamlarından Gedik Ahmet Paşa'nın emrine verdi ve onu da İtalya'ya gönderdi. Malum İtalya'ya ilk çıkarma yapan Osmanlı donanması, Gedik Ahmet Paşa ile Otranto'ya çıktıktan sonra çizmeyi yukarı doğru giderken herhalde

çizmeyi aşmış olacaklar ki Fatih'in vefatı ve akabinde II. Beyazıt ve Cem hadisesinin imparatorluk yönetim düzenini olumsuz etkilemesi sebebiyle bu orduların 1,5 sene sonra geriye getirilmesini beraberinde getirdi.

Aslında Osmanlı padişahları zannedildiklerinin aksine politikalarını iki dudaklarının arasından çıkartacak kadar keyfi ve ihtiyari değillerdi. Hiç şüphesiz politikaları çok önceden oluşturuluyordu. Ve o politikalar yıllar sonra yerine getirilmek için de tekrar deniyordu. Nitekim Kanuni Sultan Süleyman'ın 1537 senesinde Korfu-Avlonya seferi adı altında Pulya'ya, yani İtalya'ya, yani Fatih'in donanma gönderdiği yere donanmasını sevk etmesi, ondan yaklaşık 50-55 yıl sonra aynı görevi yapmayı amaçlıyordu; lakin muvaffak olamadı. Ama 1522'de Rodos'a gönderdiği donanma -ki bizzat kendisi kumanda ediyordu- Rodos adasını fetihle sonuçlandırdı.

Dolayısıyla büyük devletlerin güçlü deniz kuvvetleri olmadığı takdirde, varlıklarını uzun süre korumaları kabil olmadığı gibi caydırıcılık görevlerini sürdürmeleri de kabil değildir. O yüzden imparatorluğun sadece yüzyıl içinde-ki bu benim özel ihtisas çalışmamdır- 17. yüzyılda İstanbul tersanesinde 1000 gemiyi inşa ve tamir ettiği o zamandan günümüze kadar intikal eden inşaat ve tersane muhasebe defterlerinden biliyoruz. Bu deniz gücü, çok çeşitli gemilerden oluşuyordu.

Osmanlı donanmasında klasik Akdeniz savaş gemilerinin egemen olduğu, kürekle hareket eden tipte gemiler bulunuyordu. 15. yüzyılın sonlarına kadar bu kürekli gemiler, büyüklük ve küçüklüklerine göre değişiyorlardı. Ve oturak sayılarına göre ad alıyorlardı. O derece etkindi ki bu "Kadırga" dediğimiz gemiler, Fatih Sultan Mehmet 1475 senesinde Gelibolu'da 100 tane Kadırga'yı hazır halde tutuyordu (Yine Gelibolu'nun tahrir defterlerindeki bilgilerden bunlar.) Ben bazen mukayese olsun diye söyleme ihtiyacı duyuyorum. 80 senede Türkiye Cumhuriyeti, 1 firkateyn inşa edebildi. Eğer bu zamanki firkateynlere mukabilse o zamanın en güçlü ve vurucu deniz aracı olarak "Kadırgalar", demek ki Osmanlı'nın o zamanki gücünü tahayyül etmek gerekir. Bu gemiler kürekle hareket ediyordu ve yelkeni yardımcı olarak kullanıyordu. Bunlar aynı zamanda birer sanat eseriydi; çünkü Osmanlılar her şeyi birlikte mütalaa ettikleri için inançlarıyla savaş aletlerini bile sanat eserlerine dönüştürmekteydiler. Onların üstünde yer alan hatlar, yazılar, süslemeler ve tezeynatlar bugün bile hayranlıkla seyredilebilecek özelliktedir.

İstanbul'un çok yakınında olması sebebiyle İzmit'in her zaman bu deniz faaliyetlerinde etkin olduğunu, İzmit'in dağlarının ve ormanlarının bütün bu gemilerin inşa edilmesi için en az 100-150 yıl seferber olduğunu, bu bölgenin ahalsinin bu keresteyi temin etmek, onları kesip biçmek ve hazırlayarak şu sahillere indirmek ve oralardan İstanbul'a nakletmek için buralardan görevli olduğunu biliyoruz. Ahalinin devlete bunları avarız karşılığında ocaklık olarak her sene mütemadiyen yaptıklarını ve bu donanma gemilerinde kürek bulunduğu için insan gücü olarak kürekçiye ihtiyaç olduğunu düşündüğümüzde, yine bu bölgenin insanlarından kürekçi ihtiyacının karşılandığını arşiv belgeleriyle görüyor ve tespit ediyoruz. Hiç şüphesiz bunların, "acaba hangi şartlarda, nasıl yapıldığının?" belgeseller halinde hazırlanmasının artık kaçınılmaz derecede son noktasına gelmiş olduğunu görüyoruz.

İzmit Bey'i o sebeple o zaman Kocaeli Sancak Bey'i, donanmanın da bir komutanı olarak denizciliğin ilk safında yerini alıyordu. Ve her zaman Osmanlı donanmasında bir veya birkaç kadırga ile aynı zamanda savaşçıları ile bu deniz gücüne destek veriyordu.

Bu vesile ile tabii ki İzmit'in, Karamürsel'in önemini biz her daim denizler vesilesiyle görüyor ve biliyoruz. Bu toplantının Karamürsel Gazi'ye (Karamürsel Alp'e) ithaf edilmiş olması ve dolayısıyla denizciliğin de gündeme gelmiş olması gerçekten teşekküre ve takdire şayan bir tespittir. Ben sempozyum tertip heyetini bu vesileyle kutlamak ve teşekkür etmek istiyorum.